

Шохмуродбий валинаъмининг Худоёрбий валинаъми билан Кароболиг мавзеида урушгани зикри

Худоёрбий валинаъми бу хабарни эшитиб, Уратепадан катта кўшин билан бирга Самарканд сари юзланди. Шахрисабздан Абдуллох додхох ва Едгорбий Худоёрбий валинаъмига ёрдам бериш учун йўлга тушиб, унга кўшилдилар. Хар икки сохиби давлат бир неча масофаларни босиб ўтгач, Самаркандга тахминан тўрт фарсахлик ерда жойлашган Кароболиг мавзесида иккита ганим лашкарининг тўкнашуви рўй бериб, уруш олови чунонам аланга олдики, жон овловчи ўк лочини ўз парини ўлим майдонида куйдирди, жавхар шамшир юзидан тернинг кон томчиларини окизиб, хунхор лашкарни унинг денгизига гарк киларди. Маснавий:

Зи гарди сутурони хайли сипох,
Бар рухсор зад парда хуршеду мох.
Рустаму сатурони сарсар шитоб,
Фитода ба нофи замин печу тоб.
Баромад чу аз кўси рўйин хурўш,
Ялон роздори устухони магз жўш.
(Мазмуни: Кўшин ахлининг отлари чангидан,
Куёш ила ой тортди юзига парда.
Рустаму елдек учар отлар ётишар,
Кулаб ер киндиги узра айкаш-уйкаш.
Кўргошин ногорадан чикканда садо,
Баходирлар бўлишди эзилган мияга сирдош).

Уч кун шу зайл уруш килишди. Уруш кунининг ўша тўкнашув бошланган чоғиданок Абдуллох додхох ва Едгорбий мардлик намунасини кўрсатдилар. Нихоят галаба насими хеч бир томондан эсмади. Ноилож ўртага ярашув сўзини солиб, хар икки сохиби давлат ўз вилоятига кайтиб кетдилар. Факир Худоёрбий валинаъмининг синглисидан бўлган жияни жаноб киблагохим сай-йидлик панохи, нажиблик дастгохи эшон Султонхон Хўжа Ахрорий ва Едгорбий огзидан хам бир неча марта эшитган эдимки, улар айтишича, ўша улуг урушда Худоёрбий валинаъми томонидан кайта-кайта довораклик намуналарини кўришган эканлар. Шулардан биттаси жанг айни кизиби турган пайтда рўй берган бўлиб, урушавериб толиккан бий отдан тушиб, бошини тиззасига кўйибди ва каттик чарчоқдан шу захотиёк уни уйку элтибди. Айтишларича, Туркистон амирлари орасида шижоат ва

уддабуронликда

Худоёрбий валинаъмига ўхшаш киши ўтмаган экан. Бобо парвоначи воқеаси зикри. Худоёрбийнинг ота бир, она бошка иниси Бобо парвоначи бир неча вақтдан сўнг Хисор томонга йўналди. Бир неча масофани босиб ўтгач, манзилу мақсадга етиб, ул мамлакатларни эгаллади. Бир неча кундан сўнг хоин фалак унга бир неча кунлик ҳукумати шарбатидан татишга йўл бермай, ўша пайтда Аллаберди Тоз хужум қилиб, Хисори боло ва унга қаршли музофотларни ўз қўли остига қиритди. Бобо парвоначини ушлаб, қамаб қўйди. Бир йилдан сўнг бир кечаси Бобо парвоначи оёғидаги занжирни синдириб, икки хизматкори билан бирга қочиб, шаҳардан ташқари чикканлари паллада тонг ёришиб қолди ва ҳеч қачан бора олмай, ноилж, ўша ердаги қабристонга яширинишди. Қўриқчилар уйқудан уйғониб, кўзларини очиб қарашса, тўрдаги овлари тузукдан қочиб кетибди. Қочоқлар изига тушиб, қўчама-қўча ўлжаларини ахтариб, изғий бошлашибди. Бу хабар бир зумда шаҳар бўйлаб ёйилибди. Аллаберди Тоз жарчиЗЗ чақиртириб, қим амрлик паноҳини ушлаб келтирса, уни дунё матоҳларидан бой қиламан, дебди. Одамлар ҳар томонга югуришиб, қочганларни излашга тушибдилар. Буни қарангки, ҳалиги ғўристон умумий қўчага яқин бўлиб, бу ҳолни англаган Бобо парвоначи ва икки мулозим «лоҳавла» деганча даг-даг қалтираб ўтиришдан бошқа чора топишмабди. Шу маҳал мушукка ўхшаш бир қол худди қутилмаган ўлим қаби булар устига келиб қолибди. Қараса, учта фалокат босган неча бир гаму ҳасрат билан ўтиришибди. Қол дарҳол буларнинг ўша худодан сўраб, ўзи излаб юрган ов эканини билибди ва уларни ушламоқчи бўлибди. Ҳамиятли ўспирин ва хайрли кечган тасодиф зикри. Шу орада ўн икки яшар жуда бир қиройли ўспирин отаси бўлмиш ўша қол ва қочоқлар ёнига етиб келиб «ота, булар қимлар?» деб сўрабди. Ҳалиги девбашара қол «ўғлим, булар сен билан менинг бахту давлатимиз сабабчилари, тез бўл, буларни ҳоким ҳузурига олиб борсак, дунё бойлиқларини қўлга қиритамиз ва буёғига фаровон турмуш кечирамиз», дебди. Бобо парвоначи қол билан ўспирин ўртасида бўлиб ўтаётган бу сўзларни эшитиб, ширин жонидан бутунлай умидини узибди. Успирин анча ўйлангач, отасига қараб «Эй отажон, нима бало, димогингизга молиҳулиё қасали тушиб, ақлдан оздингизми? Бу нима бўлмагур гапларни айтиб, алахсирияпсиз? Асрлар давомида фалак айланиб, бу қаби ишларни улуг қишилар бошига қўп солиб қелган ва яна ўтказиб юборган. Яшасин бундай номардлик — ахир уйимиз остонасига бу қаби улуг зотлар бошига иш тушиб, паноҳ истаб қелишса-ю, биз эса уч кунлик ўткинчи дунё манфаатлари учун уларни ушлаб, қотили қўлига топширсак! Бундай хом ҳаёлнинг баҳридан қечинг ва бўлмагур гапларни қўйинг», дебди. Қол боланинг гапига қулқ осмабди ва тилини ёмон сўзларга чоғлаб, ўғлига қўпол гаплар айтибди. Мисраъ: Падар қи бадғухар аст, писар қи қунад (Ота ёмон зотли бўлса, ўғил нима қилсин); Аммо, бола ўз сўзидан қайтмабди. Ниҳоят, ота қараса, гаплари қовушмайди ва ўғил ота гапига қирадиган эмас. Ночор, ўғли юзидан ўта олмай ва унинг раъйига ҳам қараб, уйи томон кетибди. Фарзанд эса иккита адаб тиззаси билан Бобо парвоначи олдига чўкқалабди ва дебди: «Мен Сиз жанобнинг амрлик ва давлат паноҳи парвоначи эканингизни билдим. Сиз учун бир эмас, юз бошим бўлса ҳам қечаман. Не хизмат бўлса, буюринг.» Мисраъ: Неқи бикун қун қи ба қори ту наояд (Яхшилик қилмоқчи бўлсанг қилавер, ишимга яраши шарт деб ўтирма); Бобо парвоначи ўспириндан бў гапларни эшитгач, боланинг елкасидан қучди ва боши-юзидан ўпганча пиқиллаб йиғлашга тушди. Сўнг: «Менинг манови муҳримни олиб, қарвонсаройга бор. Фалон хужрада соқоллари оқарган бир бемор ётибди. Муҳрни унга қўрсат» деб, ўша қишидан яна қийим-қечак қаби зарур нарсаларни олиб қелишини ҳам тайинлади. Бола қабул

бармогини кўзига кўйиб, карвонсаройга караб йўл олди. У ерга етгач эса истаган кишисини топди ва мухрни кўрсатди. Савдогарнинг кўзи мухрга тушгач, боланинг юзу кўзи ва пешонасидан ўпди. Тайинлаган нарсаларининг барчасини мухайё килди ва бола билан хайрлашаркан «эй фарзанд, бир йилдан бери факат шу иш учунгина ушбу масканда яшаб тургандим», деди. Бола парвоначи олдига етишгач, хуфтондан сўнг йўлга тушишди ва тилларидан «овора-ю, дарбадар бўлиш кандай яхши, агар сен каби яхши хамрох бўлса» кабилидаги сўзлар жорий бўлди. Аммо, йўлда боланинг оёқлари кавариб, пиёда юришга мажол етмай колди. Хар учаласи навбатма-навбат болани елкаларида кўтариб кетишди. Уша кечаси тонг отгунча неча бир кийинчилик ва машаккат билан бир кўл киргогига етдилар. Кўл камишларининг боши фалакка етса-да, бирок яширинадиган кулай жойи йўк эди. Ноилож, нарсаларини бир жойга кўмиб, хар тўртовлон кип-ялангоч холда кўл ичига тушдилар. Кетларидан таъкиб килаётган аскарлар анчадан сўнг шу ерга етиб келишди ва хаммаёкни излаб, кочоклардан бирор из ва аломат топишмади. Тўртовлон эса сув ўртасида худди ўрдаклардек чўмганча ўша кун ва тунни шу кўркинчли жойда неча бир азобу укубатда ўтказдилар. Эртаси окшом йўлга тушиб, тонг отгунга қадар чўлдан юришди. Анча йўл юргач, Сурхон дарёси киргогига етдилар. Бирор соат йўл чарчокларини ёзиб, дам олгач, ўзлари учун камишдан сол ясашди ва дарё томон юзланишди. Вафодор бола эса хайрлашиб, неча бир хасрату гамда ўз уйи томон кайтиб кетди. Байт:

Вакти видои дўст, ба хангоми бозгашт,

Эй дида кош аз паси сар мешуди моро.

(Мазмуни: Дўст билан хайрлашиб, кайтиш махали,

Эй кўз, канийди бошим оркасида бўлсанг).

Бобо парвоначи икки йўлдоши билан солга ўтириб, дарёда сузиб кета бошлашди. Бу дарёда «Хожи гирдоб» деб аталувчи бир гирдоб бўлиб, Мовароуннахрда бу гирдоб довруги кенг ёйилган. Чунки, бирон кема ёки сол у ерга етгудай бўлса, осонликча кутулиб ўтиши даргумон. Буни карангки, парвоначининг камиш кайиғи хам ана шу гирдобга тушиб қолиб, канча уринишмасин, солни сохилга олиб чиқиша олишмабди. Уч кеча-кундуз шу гирдобда сув окизган томонга кетаверишибди. Нихоят, Аллох лутфидан каттик шамол туриб, солни дарё киргоги томон суриб, гирдоб кўйнидан чиқарибди. Парвоначи бу бахту давлат шукронасини адо этиб, дарёнинг бошка жойидан яна кайтиб сувга тушишибди. Шу зайл уч кун ўтгач, иттифокан, Шерободнинг Худоёр Гаранг исмли мири дарё бўйида шикор қилиб юрган бўлиб, караса, дарё ўртасида бир сол уч нафар киши билан оқиб келмоқда. Мирнинг кўнглидан буларни хохнахой дарё окизган бўлса керак, шу сабабли ихтиёрсиз ўтирган кўйи келишмоқда, деган ўй ўтиб, шу фикр оркасида бир нечта кишисига камиш ка-йикни дарё киргогига судраб чиқишни буюрибди. Нотаниш кишилар дарё четига келгач, Шеробод мири парвоначини ўз олдига чорлабди ва хол-ахвол сўрабди. Парвоначи «мисраъ: Чи пурси мани бахт баргаштаро (Мен бахти кайтгандан нени сўрайсан); Биз учала мулло Кўлобдан келяпмиз. Илм олиш максидида Бухоро сари йўлга чикканмиз», дебди. Мирнинг бу «толиби илм»-ларга раҳми келиб, худо йўлига бир неча танга бахшида қилиб, кетишлари учун рухсат берибди. Бобо парвоначининг Бухоро амири кўлига тушгани. Буни карангки, мазкур воқеалар рўй бермасдан бурун Худоёрбий валинаъми ва Бобо парвоначи олдига [Шохмуродбий номидан] элчилик расми билан борган бир киши хам шу мир ёнида бўлиб, сал нарирокда турган экан. Кўзи мир олдидан узоклашаётган парвоначига тушиб, уни таниб қолибди ва

фалакнинг бу ишидан хайратга тушиб, йиглай бошлабди ва ўз мирига бу ҳақда гапириб берибди. Мир бу гапни эшитган захоти парвоначини багрига босиб, узр сўрабди. Шу ондаёқ унга кимматбахо либослар кийгизиб, учкур отларга миндирганча ўзи билан бирга Шерободга олиб кетибди. Парвоначи у ганимидан бу душмани кўлига тушганини англаб, бўйнини эгиб ва бошини куйи солганча чор-ночор кетаверибди. Манови байт эса кўнглидан ўтибди, фард байт:

Ту коре кун ки бар домаш на афти,

Гар афтоди тапидан маслахат нест.

(Мазмуни: Бир илож килгину тузогига тушма,

Агар тушсанг, типирчилаш бефойда).

Бу хабар Шохмуродбий кулогига етибди ва парвоначини хузурига юборишларини буюрибди. Парвоначи шу зайл Бухоро туткунлигида бир йил қолиб кетди. Худоёрбий валинаъми анчагина элчилар юбориб, икки орада хатлар алмашгач, неча бир хийла ва тадбир воситасида укасини Шохмуродбий кўлидан куткариб олди. Парвоначи акаси хузурига етишгач, валинаъми унга Жиззах хокимлигини берди. Айтмишлар, байт:

Алминнатиллох ки ранж кашидем,

Дидем турову зи ту ба максуд расидем.

(Мазмуни: Худога шукр, ранжлар тортдик, аммо,

Сени кўрдигу сен сабаб максадга етдик).

Худоёрбий ул халоскор мард ўғлоннинг мактовли васфини укаси тилидан эшитиб, гойибона равишда унинг ишки ўки амирлик панохининг дилидан жой олибди. Болага совга-салом тарикасида жуда кўп тухфа ва хадялар юборибди. Канийди, тириклик чоғимда шу химмати юксак ўспиринни бир бора кўрсам, бошка орзу-армоним колмас эди, деб афсус ва надоматлар чекибди. Амир шу армон билан дунёдан ўтди. У вафот этгач, Бобо парвоначининг хукмронлиги даврида ул вафодор йигит ўзи куткарган янги мир хузурига келди ҳам. Мир боланинг кўлига икки юз тилло инъом пули тутказиб, кетишига рухсат берди. Аммо, мирнинг шунча давлати ва боланинг эса олийхимматлилик билан килган бу қадар бекиёс яхшилиги билан таккослаб, холис баҳо берганда, парвоначи ул олий химмат болага ҳеч нарса бермади ҳисоб бўлган. Бобо парвоначининг бўлмагур киликлари зикри. Бобо парвоначи ўта гўл ва лофчи бир мир сифатида ҳам ном қозониб ўтди. Унинг лофчилик ва сафсатагўйлик хислати бутун Мовароуннахр бўйлаб овоза бўлган эди. Бинобарин, ушбу саҳифада шундан бир нечтасини битта сабаб билан ёздим. (Сабабини эса қуйирокда айтаман). Бир куни у катнашаётган ўтиришда сўз мавзуси киш совуги ва қору ёмғирлар хақида бўлиб, парвоначи ҳам дебди: — Фалон йилиси шундай кўп қор ёғдики, ерга ёққан қор қалинлиги чиндан ҳам осмонга етди. Қушлар қор уюмлари устига чиқиб олиб, тумшуклари билан юлдузларни чўкалаб ейишди. Қелгуси йили эса Хўжандда пайтим худда ўшандай совук бўлиб, ҳаммаёқ муз билан қопланди. Бир маҳал кўзим бир итнинг иккита том оралигида муаллак турганига тушди. Кейин яхшилаб диққат қилсам, ит бечора томдан томга сакраётган пайти музлаб, олд оёқлари бир томда, орқа оёқлари иккинчи томда қотиб қолган экан.

Бир куни ўтиришда сўз ов хақида борибди. Шунда мир қуйидагича хикоя қилишга

тушибди: — Бир куни Хўжандда ов қилиб юргандим. Шикордан сўнг бир жойга тушдик.

Карасак, ерга жуда кўп қозиклар қокилган экан. Махрамларнинг бариси отларини шу қозикларга боғлашди. Эрталаб уйғониб карасак, шунча отдан битта от ҳам йўқ. Бироздан сўнг одамларим отларни хар ер, хар ердан топиб қелишди. Аммо, уларнинг хар бири ёнида биттадан турна қушлари ҳам бор ва карасам, отларнинг арқонлари ўша

турналарнинг бўйинларига боғланган. Кейин билишимизча, кечаси тунда козик гумон килиб, отларни турналарнинг бўйнига боғлаган эканмиз. Турналар эса отларимизни шу зайл хар тарафга етаклаб кетибди. Эртаси кун бедана овладик. Битта хеч тенги ва ўхшаши йўқ овчи лочинимиз бор эди. Бедана хаддан зиёд кўп бўлиб, лочинни битта бедана томон кўйиб юбордим, таппа босди. Аммо, шу ернинг ўзида яна бир бедана бор экан, учмокчи бўлганида халиги лочиним унга ҳам ташланиб, яна бир чангали билан унисини ҳам ушлади. Тагин битта бедана хавога кўтарилмокчи бўлди, уни эса тумшуги билан ушлади. Буни каранг, шу пайт яна бир бедана учмокчи бўлганди, ушлаш учун хеч ери колмаган лочин, «сени ҳам барибир ушлайман», деб юборса бўладими. Овдан сўнг бир ховлига кўш ташладик. Уй эгаси дарвозаси огзига копагон бир ит боғлаб кўйган экан. Мени тишламокчи бўлиб, мен томон тўпилиб келди. Огзига караб шундай мушт солдимки, кўлим кетидан чиқди. Яна бир кўлим билан эса итни ётқизиб, огзини бор кучим билан айириб, иккинчи кўлимни ичидан тортиб олдим. Кўлимга илиниб ичак-човоклари ҳам чиккан экан, шуларни осилтирганча ит ўрнидан туриб кочиб колди. Парвоначининг яна бир хикояси: — Бир хароб ахволга тушиб, ягири чиккан отим бор эди. Мулозимларимга унинг ягири чиккан сагрисига лой суркаб, пода орасига кўйиб юборишларини буюрдим. Шундай килишди. Уч ойдан сўнг сурувдаги отларни битта колдирмай олиб келишди. Улар ичида халиги отим ҳам бўлиб, карасам, сагрисида катта-катта тарвузлар осилиб турибди. Бундай ўйлаб кўрсам, ўша ягир жойига лой суркаганларида тупрокда ётган тарвуз тухумлари ҳам корилган лой билан отнинг сагрисидан жой олган экан ва мана энди палак отиб, шунча катта тарвуз солибди.

Бунака рангли ва ширали тарвузни умрим бино бўлиб сира ҳам еб кўрмаган эдим. Хуллас, юкоридаги каби савдойи ва бир кайнови гапларни парвоначи огзидан кўп эшитишган. Хаммасини ҳам ёзиб тугатиш кийин. Бу келтирганларим бекорчи хикояларни ҳам кўлингиздаги китобда ёзаман деган фикр кўнглимда йўқ эди. Хали айтганимдай сабаби эса шунда бўлдики, каминанинг хусни нури куёшни ҳам кўримсиз холга туширувчи гўзал бир суюклигим бор эди. Тасодифдан бир кечаси ўтиришда ушбу воқеалар ҳам тилга олинди ва ул пари чехра бу хикояларни ҳам китобингизда ёритинг, деб буюрди. Ноилож, сўзи ерда колмасин деб ушбу битикда кайд этдим. Шунинг учун яна таъкидлашим лозимки, буларни келтириш оркали Бобо парвоначининг бундай бўлмагур гапларни айтишдан максоди одамларни кулдириш бўлган, демокчи эмасмиз. Мутлако. Булар парвоначининг савдойи мижоз бўлиб колгани сабабли айтиб юрган хикоялари бўлиб, унинг ўзи ҳам бу айтганларини айни хақиқат деб тушунган ва ишонч билан айтган. Тиббиёт китобларида ўқиганим бор: бу ҳам савдойилик касалининг бир хил кўриниши бўлиб, ақлга путур етгани ва мия куввати заифлашганидан юзага келиб, кишининг хаёл кучи хар хил бўлмагур нарсаларни ҳам ростдек кабул килаверади, бу касалга чалинган киши шунинг оркасида юкоридаги сингари бўлмагур хаёлий сўзларни айтишга мажбур бўлади. Айтишларича, Бобо парвоначи илгари бундай одам эмас экан, бу касалга икки марта камокка тушгандан сўнг йўликкан. Алкисса, Шохмуродбий валинаъми Бухорога етгач, бир неча кун йўл хордигини ёзиб дам олиб, давлат юмушлари ва халкнинг арзу додини сўраш ишлари билан машгул бўлди. Айтишларича, байт-ул-мол, яъни давлат хазинасидан ўзининг шахсий эхтиёжлари учун бир фулус ҳам харж килмас экан. Кийим-кечак, еб-ичиш бўйича кандай чикими бўлса, барчаси мамлакатдаги гайридин аҳолидан ундириладиган жизя солиги хисобидан амалга ошаркан. Айтадиларки, бир гал Самаркандга келганида бир неча кун ўша вилоятда қолиб кетиб, сарфлайдиган харажат пули тугабди ва бисотида битта эски пўстиндан бўлак бирон нарсаси колмабди. Ноилож,

ўша пўстинини сотиш учун бозорга бердириб юборибди. Пўстиннинг харидори топилмабди. Нихоят, деярли текин бахода, аникроги, ярим дирхамга сотиб кайтишга мажбур бўлишибди. Сотиб олган харидор камбагал бир мулло киши бўлиб, эртаси куни пўстинни кайтариб олиб келиб, «пўстиннинг айби бор экан, савдони бекор киламан, олмайман», дебди. Шохмуродбий валинаъми «нима айби бор экан?» деб сўрабди. Халиги одам «бутун дунёнинг бити шу пўстиннинг ичига йигилган экан. Кечаси танимда бир мискол ҳам эт колмаслигига сал колди», дебди. Мулло бу пўстиннинг Шохмуродбийга тегишли эканидан хабари йўк экан. Валинаъми роса котиб кулибди ва ниҳоят иккаласи ҳам кози хузурида чўкка ўтириб, кози хукмини сўрашибди. Кози ярим танга арзон тушириб, пўстинни муллога сотиш бўйича қарор чиқармокчи бўлибди. Аммо, мулло бунга кўнмабди ва «бу пўстиндан безор бўлганман, бир фулусга ҳам олмайман, пулимни кайтаринг», дея оёқ тираб олибди. Валинаъми эса олишини сўрайверибди. Чунки пўстиндан кўлга киритган кечаги икки тангани ишлатиб бўлган, ёнида муллога кайтариб бериш учун бошка пули йўк экан. Хуллас, анча тортишувлардан сўнг мулло рози бўлибди ва валинаъми можародан қутулибди. Айтишларича, Эрон юришидан кайтаётган махал бисотида бирон танга пул колмаган бўлиб, Бухорога якин ерда корни очикибди ва доимгидек, сўфийлар равиши бўйича, халолдан лукма ейишга одатланган валинаъми оёғидаги бир жуфт ковушини ечиб, бакколга берибди ва эвазига бирор егулик олиб, тановул килибди. Бухорога эса оёғида ковушсиз кириб борибди. Шохмуродбийнинг ейдиган таомлари ҳам киши ейдиган даражада бўлмай, ўт-ўлан ва сут-катик, сузма ва дуккакдиларнинг ҳаммасини бирга аралаштириб, аталага ўхшаш бир нима пиширтириб ер экан. Бошка овкатларга киё ҳам бокмас экан. Айтишларича, инилари унга нисбатан хоинлик йўлини тутибдилар ва акасини ўлдириш максатида икки нафар баттол номусулмонга кўп нарсалар ваъда килиб, уларни аёллар киёфасида Аркка юборибдилар. Ул таррор харомилар бир йўл билан харам ичкарасига кириб олишибди ва сарой ахли юриш-туришдан тинчигач, ул икки ит сийрат Шохмурод валинаъми ухлаб ётган жойга келиб, дуч келган ерига пичок ура бошлашибди ва шу зайл тани-баданини илма-тешик килиб, яралашибди. Аммо, хазрати вожиби таолонинг ўзи қаровчи-ю, сакловчи бўлса ва казо етмаган эса килич ҳам иш бермайди, деганларидек, валинаъми тирик қолибди.

Ахир айтмишлар, байт:

Агар теги олам бижунбад зи жой,
Набурад раге то нахохад Худой.

(Мазмуни:

Агар бутун оламнинг киличи чикса кинидан,
Худо хохламаса битта томирни ҳам кеса олмас).

Конхўрлар ишни битказган хисоблаб, топширик берган мирлар ёнига кайтиб келишибди ва Бухоро салтанати кўлга киргани билан табриклашибди. Мирлар эса «валинаъмининг боши қани?» дея сўрашибди. Жаллодлар «минг жонидан биттаси ҳам қутулмади, бошини сўраб нима қиласиз», дейишибди. Мирлар орасидан Султонмурод кўшбеги эса «буларнинг иши хом бўлиб чикмаса гўрга эди» дея ташвиш билдирибди. Эндиги гапни саройдаги воқеалардан эшитинг. Халиги кон-хўрлар валинаъми ишини бир ёклик қилгач, мирлар олдига йўл олишибди. Қутилмаган бу ишдан сал ўтиб, харам қанизақлари валинаъми ётган ўриндикка келиб, уни бир дарё қонга беланиб ётган холда кўришибди ва барчаси хайратдан донг қотганча, сочларини юлиб, юзларини тирнаб, ёқаларини йиртишга тушибдилар. Бироздан сўнг яхшилаб текшириб кўришса, валинаъмининг жони

борга ўхшабди ва йиги-сигини йигиштириб, гамлар шодликка айланибди. Бу туркий мисраъ шу холга мос келади: Чикмаган жондин умид — ушбу масалдур машхур...; Бирор фурсатдан сўнг валинаъми кўзини очибди ва «душманлар менинг ишимни бир ёклик килишди, сизлар эса бир бало килиб, мени пахтага ўранг ва ташкарига олиб чикинг, одамлар менинг тириклигимни кўришсин, бўлмаса иш кўлдан чиқади», дебди. Канизлар буйрукни у айтгандай килиб бажаришди ва тонг отгач, бу хабар бутун шаҳар бўйлаб ёйилди. Бу кабиҳ ишни қилган инилар эса валинаъмининг соғ-омонлигини билиб, чуқур ўй гирдобига ботишди. Шохмуродбий укалари олдига одам юбориб, шундай деб айттирди: «Сизлар пасткаш бир дунё учун ундан ҳам пасткашрок ишга кўл урдингиз. Аммо, биз бундай разилликни қилмаймиз, балки шафкат ва марҳаматни афзал биламиз. Кўнглингизга бирон ёмон фикр ва гумон келиб ўтирмасин.» Укалари валинаъмининг бу сўзларини эшитгач, ўзларининг Бухорода қолишини ор-номус юзасидан эп кўрмай, Хар бири бир тарафга бош олиб кетишди. Чунончи, Султонмурод кўшбеги хаж иродасини килиб, йўлда оламдан ўтди. Махмудбий Хўканд сари йўл олди. Шундан сўнг Афлотун табъли ҳақимлар валинаъмининг яраларини даволашга киришдилар. Оз кун ичида муолажа ишлари мувофик тушиб, Аллох иродаси билан амир бутунлай шифо топди. Уша пайтлари Худоёрбий валинаъми бу борлик тупрокхонасидан этак йигиштириб, охираат йўли томон юзланди. Умри муддати эллик олти йил бўлди.

давоми бор...